

KIS MAGYAR SZABVÁNYTÖRTÉNET – MÁSKÉPP

FÜGEDI PÉTERNÉ–KURUC IMRÉNÉ

Az 1952 óta eltelt évtizedeknek az egykori problémákat feledtető távolából sokak számára a leíró katalogizálás jól bevált szabályzatának tűnik az egykori szabvány. E nosztalgia jegyében *Pintér* László nem kevesebbet állít, mint azt, hogy a besorolási adatokra vonatkozó új szabványok nem hoztak semmi újat, a katalogizálás lényegi problémáit nem oldották meg, csak a részleteket illetően jelentettek változásokat és alkalmazásuk a régi katalógustól értelmetlen, fölösleges eltéréseket jelent.

Tény, hogy az először MNOSZ 3424–52-ként, majd a néhány példával felfrissített, az időszaki kiadványok esetében azonban valóban átdolgozott MSZ 3424–60-ként újra megjelentetett szabvány kidolgozásában az érdemek a dominánsak. Mindenekelőtt:

- a szabvány intézkedett a leíró katalógus különféle típusú tételeinek (akkori terminológiával: a főlapnak, a melléklapoknak és az utalóknak) a készítéséről;
- a könyveken és az időszaki kiadványokon kívül közölte a zeneművek, térképek, aprónyomtatványok, szabadalmak, szabványok és reprodukciók feldolgozásának legfontosabb szabályait is;
- jól eligazított a szerzőség értelmezésének leggyakoribb eseteiben és ehhez kapcsolódóan szabályozta a cím alatti leírás kritériumait is (az addigi erős német könyvtári hatástól való elszakadás jeleként érdemei közt szokás említeni a testületi szerzőség bevezetését is);
- a szabvány tartalmazta a személy- és testületi nevek, sőt részben a földrajzi nevek egységesített alakjának megválasztására vonatkozó alapvető tudnivalókat is.

Mivel a szerteágazó problémátömeg megoldására egyetlen szabvány született, nem véletlenül használtuk a fentiekben a megszorító jelzőket, az MSZ 3424–60 a katalogizálásnak valóban csak a leglényegesebbnek vélt szabályaira terjedhetett ki. Meglehetősen egyértelmű, hogy célja nem a nagykönyvtárak sok tapasztalatot hasznosító, részletesen kimunkált gyakorlatának megváltoztatása, netán házi szabályzatuk helyettesítése volt (jellemzőnek vélem, hogy a szabvány alkalmazása az OSZK-ban olyan jellegű változtatásokat jelentett, mint pl. a rejtett bibliográfiákra vonatkozó megjegyzés bevezetése). Az MSZ 3424–60 elsősorban az újonnan létesülő, illetve átszervezett kis- és középkönyvtárak katalógusainak kialakításához volt gyorssegély, az indító segédlet. Másképp fogalmazva: a szabvány viszonylag zökkenőmentes bevezetésének az volt az oka, hogy a nagykönyvtárak saját szabályzatuk kivonatának tekintették (vagy alkalmazását eleve elhárították), az új könyvtárak többsége pedig a nulláról indult, így sok segítséget jelentett a számukra. Természetesen akadtak sem ide, sem oda nem sorolható intézmények, és hogy mégis az akkori szabvány „jött, látott és győzött”, abban szerepe volt az erősen centralizált irányítási

rendszernek és a nyilvános kritikára nem éppen serkentő közhangulatnak is. Elmondható, hogy a gyérszámú bírálat csupán az ellentmondások, megfogalmazásbeli pontatlanságok, hibás példák kimutatására korlátozódott.¹

Bár a magunk részéről ismételten megpróbáltunk kitérni az MSZ 3424–60 bírálatától, Pintér Lászlónak már említett sommás ítélete most tartózkodásunk feladására kényszerít. Előljáróban annyit: a változtatások mértéke, jellege szempontjából lényegtelennek tartjuk az MSZ 3424–60 megfogalmazásbeli pontatlanságait, ezek mégoly hatásos idézgetésére nem vállalkozunk. Tapasztalatból tudjuk, hogy egy-egy szabály szabatos megfogalmazása milyen nehéz (szép anyanyelvünk néha nem is olyan hajlékony), és hogy egy kimerítő tárgyalássorozat végén nem okvetlenül a legjobb megfogalmazás, hanem a fizikailag legjobb állóképességű résztvevő szövegváltozata kerül be a szabványba. Az alábbiakban mindössze arra keresünk választ, hogy: az MSZ 3424–60 konkrét előírásai az e szabványban megjelölt célkitűzésekkel összhangban vannak-e; a konkrét részszabályok ellentmondásmentesek-e; a párizsi katalogizálási konferencia ajánlásai jelentenek-e új elveket, vagy legalább olyan új általános szabályokat, amelyek az újraszabályozást indokolttá tették.

Az MSZ 3424–60 első szakasza a szabályok négy célját sorolja fel. Közülük az a/p pontban megjelölt (a katalógusok egységesítése, a központosítás előfeltételeinek megteremtése) nem a leíró katalogizálás specifikuma, az egységesítés mindenféle szabványosításra általánosan jellemző törekvés. Az utolsóként említett feladat teljesítése csak kis mértékben (a terjedelemtől adandó általános információként) tartozik a leíró katalogizálás körébe, „a könyv tárgyköréről, ideológiai és szakmai jellegéről” nyilvánvalóan a tárgyi katalógus tájékoztathat csak. A szabvány értékelése szempontjából foglalkoznunk kell azonban a másik két feladattal: közülük az egyik a leírt kiadványok, illetve kiadásaik félreérthetetlen megkülönböztethetőségét (c/ pont), a másik pedig a könyveknek a katalógusban való minél könnyebb és gyorsabb megtalálhatóságát jelöli meg célul (b/ pont).

Általában elmondható, hogy a szabvány a leírt kiadvány (illetve kiadás) azonosíthatóságát biztosította, a leírás szövegrésze minden ehhez szükséges adatra kiterjedt, a szabályok csak néhány kivételes esetben ütköztek a funkció teljesítésével. Például ha kiadványnak nem volt címe, e hiányt pótlendő, megengedetté vált, hogy „a katalogizáló a mű tárgyát a mű nyelvén röviden megnevezi” (22. szakasz). Mint a szabvány ide vonatkozó példái illusztrálják, e címadás meglehetősen szubjektív volt. Az azonosíthatóságot végképp lehetetlenné tette, hogy a címadás e sajátos módjára még kötelezően előírt megjegyzés sem utalt, tehát a külső forrásból megállapított cím és a katalogizáló által adott cím közti határ teljesen elmosódott. Hasonlóképp kétségessé tette az azonosíthatóságot a többnyelvű szótáraknál alkalmazandó egyszerűsítés, e szerint függetlenül attól, hogy a címoldalon melyik a kiemelten vagy elsőként közölt cím, csak „annak az országnak a nyelvén megadott címet kell leírni, ahol a szótár megjelent” és e szabály alól még a sokszerzős, tehát címük alatt leírt szótáraknál sem tettek kivételt (20. szakasz). Az említetteknel kisebb jelentőségű hiba, de az azonosíthatóság rovására tett engedményként említhető, hogy bár a 8. szakasz a nem a címoldalról, illetve nem a könyvből származó adatoknál a kerek-, illetve a szögletes zárójel használatát írta elő, a testületi példákban (két kivétellel) az illetékességi hely neve, mégis mindenféle zárójel nélkül szerepel, és így ha a címből való kiemelés két gondolatjel jelöli csupán, a tényleges cím rekonstruálhatatlan.

Arról nem is szólva, hogy ha a szerző neve a cím nyelvtani szerkezetébe tartozott, de a cím kezdőszavait jelentette, még a kiemelés jelölő két gondolatjel is elmaradt (a 15. szakasz példáiiban).

Ami a keresett könyv leírásának könnyű és gyors megtalálhatóságát illeti, kifogásunk többrendbeli:

- a személynevek egységes alakjának megválasztására vonatkozó szabályok egy része téves;
- a testületi nevek egységesített alakjának megválasztására vonatkozó előírások nemcsak a hatóságok, hanem az „intézetek” (könyvtárak, múzeumok stb) esetében is egy földrajzi nevet minősítenek rendszónak, az egyetemek esetében pedig (az amerikaiak kivételével) az intézmény hivatalos nevét teljesen mellőzik;
- mind a személy-, mind a testületi nevekre vonatkozó rendelkezések hiányosak, így pl. a testületi nevekénél nincs szabály a konferenciák, kiállítások egységesített nevééről, az alárendelt testületeknél követendő eljárásra néhány példából, a nevéket változtató testületek kezelésére pedig az utalókészítés egyik alesetéből (178/d/ pont) következhethetünk csupán;
- az említetteknel súlyosabb probléma, hogy az egységesített név megválasztására ugyan van szabály, sőt az írásmódbeli és egyéb eltérésekről készítendő utalókról is sok intézkedés található, annak a triviális, de elengedhetetlen szabálynak a kimondásával azonban a szabvány adósunk marad, hogy ha a kiadványon lévő név (névalak) az egységesített névtől lényegesen eltér ez előbbiről melléktétel, vagy utaló készítése kötelező;
- ha ehhez hozzáfűzzük, hogy a melléklapokról (melléktételekről) és utalókról szóló előírások egyébként is hiányosak (pl. a 63. szakasz a jogszabályoknál nem írja elő a könyv tényleges címéről a melléktételt), azt kell mondanunk, hogy a szabvány lehetővé tette, hogy a leírás alapján a könyv, illetve kiadása felismerhető legyen, e leírás könnyű és gyors megtalálásához azonban az olvasónak nemcsak a könyv adatait, hanem a katalógizálási szabályokat is ismernie kellett – volna.

A szükséges szabályismeret mértékét egy, az egész szabványt érintő problémával szeretnénk érzékeltetni. A melléklapok (melléktételek) készítésének módjáról intézkedő 171. szakasz a sokszorosítási lehetőséggel rendelkező könyvtárak esetében a kérdést egyszerűen elintézi azzal, hogy „annyi másolatot készítenek, ahány helyre a kérdéses címleírást be kell osztaniuk, kiemelve a rendszót, amely alá a kartont beállítják”. (A besorolásnál figyelembe veendő adatok sorrendjéről sem itt, sem az MSZ 3401-ben nincs említés.) A cédulasokszorosítóval nem rendelkező könyvtárak által melléklapként készítendő rövidített leírásban a melléklap rendszavát a főlap rendszava, ezt a rövid cím, végül a megjelenés helye és éve követi. Ebből következően a leíró katalógusban *egy szerző életművén belül*:

- a címek betűrendjében követték egymást a melléktételek, ha a szerző többmagaival alkotta ugyan a művet, de a kiadványon neve elsőként vagy másodikként szerepelt; továbbá, ha csak egy vagy két társszerzővel közösen alkotott és közülük a könyv őt nevezte meg elsőnek.

- nem a cím, hanem a szerző, illetve az első szerző neve szerint sorolódtak a melléktételek, ha szerzőnk neve a társszerzős kiadványokon csak másodikként vagy harmadikként szerepelt, vagy ha csupán valamilyen minőségű közreműködője volt a könyvnek.

Ehhez sok kommentár nem kell!

Ha már főlapról, melléklapról beszélünk, nem hallgathatunk a szabvány terminológiai bizonytalanságairól sem. (Természetesen nem arról szeretnénk szólni, hogy a főtétel, melléktétel elnevezése a szerencsésebb!) Az, hogy az MSZ 3424–60 a kiadvány – könyv – mű kifejezéseket szinonimákként használta, már sokaknak feltűnt, ennél is zavaróbb volt azonban a „rendszo” kifejezés ellentmondásos alkalmazása. Erre vonatkozóan álljon itt néhány idézet (szövegünkben a kiemelés tölünk) „*A szerző neve lesz a rendszó*, minden esetben, ha a könyvben megtalálható, vagy ha az közvetett forrásból megállapítható”, (12. szakasz). „Ha a mű nem tünteti fel a szerző nevét, igyekezni kell azt más forrásból . . . megállapítani. Ha ez sikerül, a címléírás rendszava a szerző neve . . .” (16. szakasz). „Ha a szerző neve a rendszó, azt mindig teljes alakjában (családi és utónév) kell leírni . . .” (13. szakasz). Majd hirtelen fordulattal: „Újkori szerzőnek mindig a családneve a rendszó . . .” (45. szakasz). „*Tárgyi rendszó* mindig a mű címének *első szava*, eltekintve a névelőktől” (65. szakasz). „A főlap *rendszava* mindig a *címléírás kezdőszava*” (6. szakasz) stb., stb. És mindez a bizonytalanság, zavar nem holmi inferioris kérdés körüli, hanem az egyik alapfogalommal kapcsolatos! Idézzük csak fel még egy pillanatra a már említett 171. szakaszt! E szerint a melléklap adatai (a kiemelések ismét tölünk: „a/ A melléklap *rendszava* b/ A főlap *rendszava* c/ Rövid cím . . .” Milyen is lett volna az a katalógus, amely *tényleg* a szabvány előírásai szerint készül?

Szerencsére a szabvány szövegét soha senki sem alkalmazta szó szerint, a józan ész eleve korrigálta a kirívóbb pontatlanságokat és ennek érdekében sokat tett az oktatás, és mindenekelőtt Horváth Magda kiváló tankönyve.²

Az eddigiekben még nem beszéltünk arról, hogy a „Párizsi Ajánlások” jelentettek-e újat a leíró katalogizálásban, legalábbis a mi egykori katalogizálási szabványunkhoz képest. Pintér László az 1961-es nemzetközi katalogizálási konferenciáról szólva – kissé sajátos módon – nem az ott elfogadott szabályzatból, hanem a konferenciát előkészítő londoni szakértői tanácskozás témajavaslatából indul ki. Ez még nem lenne hiba, ellenkezőleg, érdeklődésünket felcsigázó vállalkozás, a „Párizsi Ajánlások” értékeléséhez jelentős hozzájárulás lenne, ha e kindulást a kitzűött feladatok és az eredmény, tehát az elfogadott szabályzat összevetése követné. E helyett azonban váratlan fordulattal megállapítja, hogy az MSZ 3424/1 e problémákra nem adott megoldást, mivel a kidolgozásához alapul vett ISDB/M-nek a besorolási adatok problémái nem tartoztak feladatkörébe. Úgy véli, hogy a magyar ISBD/M alkalmazási szabványaként a régi MSZ 3424–60 „akár szó szerint” is megfelelt volna, és hogy a helyette kidolgozott alkalmazási szabványok a Londonban felvetett problémákat nem oldották meg. Eleve kétlem, hogy a londoni nemzetközi szakértői tanácskozáson felvetett problémákat a magyar szabvány keretében kellett volna tisztázni, bizonyos, hogy ennek fóruma a párizsi nemzetközi katalogizálási konferencia volt, mi az „Ajánlásokat” vagy elvethettük, vagy elfogadhattuk (fenntartásokkal, vagy ilyenek

nélkül). A némileg is objektivitásra törekvő vizsgálódásnak magukból az „Ajánlásokból” kell kiindulna. A szabályzat tárgyát rögtön az első mondat így határozta meg: „Az alábbi szabályok csak a címfej és a rendsző megválasztására és formájára vonatkoznak, azaz azokra a legfontosabb elemekre, amelyek a címleírások rendjét meghatározzák a nyomtatott könyvek ama katalógusaiban, ahol a címleírások egyetlen betűrendben sorakoznak a szerző neve, illetve ha ez nem megfelelő, vagy nem kielégítő, a művek címe alatt.” Vagyis kezdetől nem lehetett félreértés afelől, hogy a „Párizsi Ajánlások” a katalógustétel két része közül csakis és kizárólagosan a besorolási adatok, a rendsző, illetve a címfej problémájával foglalkoznak. Lehet, hogy az előzetes várakozásokhoz képest csalódást keltett, hogy az „Ajánlások” a besorolási adatok megválasztását és alakját illetően is csak általános elveket, illetve általános szabályokat tartalmazott. Számunkra az „Ajánlások” egyik legvonzóbb vonása a deduktív módszer lehetőleg következetes alkalmazása volt, a leíró katalógus alapfunkcióinak korszerű meghatározásából kiindulva szabályozta a katalógustételek fajtáit. Annak érdekében, hogy a kiadvány mind a kiadványon szereplő szerzői név, illetve cím szerint, mind a különböző kiadások változó alakjaihoz képest egységesített formában is megtalálható legyen, mindkét névalak (cím) szerinti nyilvántartást kötelezővé tették (5.1 és 5.2). Tény, hogy mindazok, akik a párizsi katalogizálási konferenciától a testületi szerzőség eltörlését, vagy legalább visszaszorítását remélték, a konferencián kisebbségbe kerültek (végképp nem érthető, hogy Pintér László – miután önmaga és remélhetőleg mások számára is – tisztázta az ISBD funkcióit, a testületi „gubanc” kibogozását, miért kéri mégis az ISBD/M-től számon). Ha e kérdés megítélése nem is változott lényegesen, Pintér Lászlóval ellentétben úgy véljük, hogy az „Ajánlások” sok újat tartalmaztak az MSZ 3424–60-hoz képest. Arról, hogy a régi magyar szabvány a vállalt azonosítási feladatot sem teljesítette maradéktalanul, már szoltunk, ezért az alábbiakban csak a leíró katalógus tájékoztató funkcióinak teljesítéséhez kapcsolódó kérdésekre térünk ki. Nevezetesen:

1. Míg a „Párizsi Ajánlások” az egy szerző műveiről nyújtandó tájékoztatás érdekében a testületek közreadói (nem szerzői) funkciója esetében is előírta a melléktétel készítését (9.2.), az MSZ 3424–60 az ilyen típusú melléklapokról a könyvek esetében egyáltalán nem, a periodikumok esetében pedig csak ajánlásként intézkedett (103. szakasz).
2. Míg a „Párizsi Ajánlások” a címet nagyon lényeges visszakeresési adatnak minősíti, és mind az egyéni, mind a testületi szerző neve alatt leírt kiadványoknál szorgalmazza a cím szerinti melléktételek készítését (11.22 és 11.23), addig a régi magyar szabványban analóg előírással csak kivételképp találkozunk.
3. Az időszaki kiadványok és sorozatok címváltozása esetén a „Párizsi Ajánlások” új főtétel készítését írja elő (11.5), a magyar szabvány ide vonatkozó része e lehetőség mellett megengedi vagy az első vagy az utolsó cím alatti összevont tétel készítését is. (118. és 86. szakasz). Új az „Ajánlásokban” a lényegtelen címváltozás fogalma is, a magyar szabvány az alternatívák közti választásnál a mennyiséget (a megjelent kiadványok többségének címét) tekintette mérvadónak.
4. A személynevek egységesített alakjának, ezen belül a több szóból álló nevek rendszőelemének megválasztásában az „Ajánlások” 12. pontja a személy nemzeti hovatartozását (állampolgárságát, nyelvhasználatát) minősítette döntőnek. Ennek

az elvnek az alkalmazása a magyar szabványnak a kettősnevekre, névelőzékes nevekre, asszonynevekre, nemesi nevekre vonatkozó előírásait radikálisan megváltoztatta.

5. A testületek egységesített neve az „Ajánlások” szerint az a név, amelyet a testület kiadványaiban leggyakrabban használ (9.4.), ha pedig a testület neve saját kiadványain többféle változatban szerepel (pl. teljes név és rövidített név), a testület hivatalos nevét kell előnyben részesíteni (9.41). (E szabály alóli kivételként a hatóságok esetében a rendsző továbbra is az illetékességi terület neve a 9.44 szerint.) Végül az ajánlások jó kiinduló pontot nyújtottak az alárendelt testületek egységesített nevével kapcsolatos problémák megoldásához is.
6. Talán a legtöbbit emlegetett különbség, hogy az Ajánlások új mozzanatként, következetesen előírják az egységesített cím alkalmazását is. (11.3).
7. Végül, mivel az egy szerző összes műveiről, illetve az egy mű összes kiadásairól nyújtandó tájékoztatásnak csak egyik feltétele az egységesítés, másik feltétele az azonos nevű személyek, illetve testületek megkülönböztetése, a mi addigi gyakorlatunkhoz képest új volt az „Ajánlások” erre vonatkozó előírása is (8.22).

Tegyük hozzá ehhez, hogy a felsoroltak csak az általános szabályok közti eltéréseket jelentették, az Ajánlásokhoz való igazodás konzekvenciáiban, a részletek kidolgozásában további változtatásokat, a megszokotthoz képest valóban „mást” jelentett.

A Pintér László cikkében sokat emlegetett 1972-es Tervezet előkészítésekor úgy tűnt, hogy az MSZ 3424–60-nak a „Párizsi Ajánlásokhoz” igazodó átdolgozásával, a hiányzó intézkedések pótlásával a magyar katalogizálási szabvány korszerűsíthető.

Az 1972-es Tervezet már a „Párizsi Ajánlások” kellő ismeretében született, de kidolgozásakor a részszabályokhoz szükséges információk (elsősorban a személynevek és az anonímák címeinek egységesített alakjára vonatkozó IFLA-segédletek) még nem álltak rendelkezésre, az ISBD-k pedig az előkészítés stádiumában voltak. Részben ezért, részben a Tervezet hiányosságai, következetlenségei, továbbá szerkezeti felépítése miatt a Magyar Szabványügyi Hivatalhoz számos kritika érkezett. Okulva az 1960-as elstetett revízió tapasztalataiból, az ISBD-k elkészülte előtt nem látszott időszerűnek a katalogizálási szabvány átdolgozása.

Mi történt azonban a magyar szabványosításban 1972-től 1978-ig? *Vajda Erik* 1975-ben elkészítette „*A könyvtári és tájékoztatói (dokumentációs) szabványosítás távlati munkaterve 1975–80*”, című anyagot, amelyet az MSZH Könyvtári és dokumentációs szabványbizottsága 1975. július 9-i és 15-i ülésén megvitattott. E terv 85 oldalon egyéb szabványok mellett részletesen tartalmazza már a katalogizálási szabványokra vonatkozóan azokat az elképzeléseket, amelyek azóta megvalósultak olymódon, ahogyan e terv tartalmazta. S kik voltak a vita résztvevői? Csak a hétagú elnökséget soroljuk fel: *Barta Gábor, Fügedi Péterné, Lázár Péter, Papp István, Sárdy Péter, Sebestyén Géza, Vajda Erik*. A 13 főből álló szakértői bizottságban volt például *Csúry István, Polzovits Iván*. A bizottság kétnapos vita után elfogadta a könyvtári szabványosítás távlati tervét.

A szabványosítási terv már tükrözte azt, ami a nemzetközi szabályozás tendenciáiból megállapítható volt. A bibliográfiai leírással kapcsolatos szabványok esetében a dokumentumtípusonkénti rendezés tűnt célszerűnek (kapcsolódva az ISBD-hez) és hasonló volt

a helyzet a leendő alkalmazási szabványok (a besorolási adatok megválasztására vonatkozó szabványok) esetében is. Ugyanakkor a célszerűség (az a körülmény, hogy személynév, testületi név, földrajzi név, illetve címtípusú besorolási adat bármely dokumentumtípusnál előfordulhat) amellet szólt hogy az ide vonatkozó szabványok külön szabványsorozatban jelenjenek meg. A bizottság egy része elsőrendű feladatnak tartotta az MSZ 2155–55 sűrűs átđolgozását is. Mivel azonban az új feldolgozási szabványok kidolgozása előtt a fogalomkészlet feltérképezése, az új szakkifejezések megállapítása, a meghatározások megfogalmazása irreálisnak látszott; olyan döntés született, hogy az új definíciókat menet közben, az egyes új szabványokhoz kapcsolódóan kell kidolgozni és az új terminológiai szabvány kibocsátásának szükségességét a katalogizálási szabványok elkészülte után kell újólag megvizsgálni. Nem elvi, hanem gyakorlati szempontok határozták meg a szabványok ((szabványlapok) kidolgozásának sorrendjét. Egyszerűen abból indultunk ki, hogy a példánál nem eshetünk a „filius ante patrem” csapdájába, tehát csak olyan példákat közölhetünk, amelyekhez a szabályok már rendelkezésre állnak. Ezért elsőként a bibliográfiai leírásokra vonatkozó szabványok (az MSZ 3424-es szabványsorozat) kidolgozását tűztük napirendre. A könyvekkel foglalkozó MSZ 3424/1–78 megjelenése után, a további dokumentumtípusok ISBD-inek adaptációival párhuzamosan kezdődött meg a besorolási adatok egységesített alakjára vonatkozó szabványsorozat (az MSZ 3440) elkészítése, és csak ezután kerülhetett sor a szoros értelemben vett alkalmazási szabványok (MSZ 3423) kimunkálására. Így míg a bibliográfiai leírás szabványainak példáiban a besorolási adatok elhagyhatók voltak, az MSZ 3440 szabványlapjaiban pedig elégséges volt csak az egységesített alakok (és az utalókként közlendők) feltüntetése, az MSZ 3423-ban már mód volt teljes tételekkel való illusztrálására is. A szabványok kidolgozásának sorrendjében másodlagosan ugyan, de szerepet játszott az alapul vett nemzetközi szabályozás üteme és végül a szabványjavaslat kidolgozására alkalmas szakértő személye is.

Mielőtt a szabványok kidolgozásának eljárását ismertetnénk, (ezt az MSZ 3424/1–78 példáján mutatjuk be), szeretnénk a szabványosítás ügymenetéről is pár szót szólni. A Magyar Szabványügyi Hivatalnak (a továbbiakban: MSZH) nemcsak az új szabványok kibocsátása, hanem a meglévők szinten tartása, felülvizsgálata is feladata. E felülvizsgálat alapján a szabvány vagy változtatás nélkül korszerűnek minősül, vagy átđolgozást igényel. Ilyen felülvizsgálatra került sor, mint azt már említettük, az MSZ 3424–60 esetében az 1970-es évek elején.

A szabványosítási eljárás a szabványosítási feladat felmerülésével, majd annak az MSZH szabványosítási tervébe való felvételével kezdődik. A kidolgozási eljárás a szabványjavaslat elkészítésével, valamint a szakbizottság összetételének meghatározásával folytatódik. A szakbizottság tagjai az adott szakterület legjobb tartott szakértői, akik közül kerül ki a szabványjavaslat készítője. A szabványjavaslat elkészítésével bárki megbízható, aki mind a szakmában, mind a szabványosításban való jártassága, ismeretei és felkészültsége alapján erre alkalmas. A szabványjavaslatot vitatja meg a szakbizottság, az elnök irányításával. A vita során a szabványjavaslat kisebb-nagyobb méretű átđolgozásával jön létre a szabványtervezet kézírata. A különböző katalogizálási szabványtervezetek javaslattevői az alábbiak voltak:

MSZ 3424/1, MSZ 3440/1, 2, 3, 5 *Fügedi Péterné*; MSZ 3424/2 *Kovács Ilona, Nagy Zsoltné, Szilvássy Zoltánné*; MSZ 3424/3 *Ottovay László*; MSZ 3424/4 *Kuruc Imréné*;

MSZ 3424/5 *Balázsné Veredy Katalin*; MSZ 3424/6 *Kovács Katalin*; MSZ 3424/7 *Varga Ildikó*; MSZ 3424/8, MSZ 3423/1, MSZ 3423/2, MSZ 3493 *Berke Barnabásné*; MSZ 3440/4 *Zsembery Anikó*, *Varga Ildikó*; MSZ 3423/3 *Nagy Zsoltné*; MSZ 3401 *Sipos Márta*.

A fenti szabványok kidolgozásakor a szakbizottsági tagoknak kb. 2/3-a volt állandó.

Az adott szabványtól függően egészítettük ki a szakbizottságot a témához legjobban értőkkel (félreértések elkerülése végett: ez a szakbizottság nem azonos a korábban már említett szabványbizottsággal). Az elnöki tiszteket két szabvány kivételével Vajda Erik töltötte be.

Az MSZ 3424/1-es szabvány tervezete másfél év alatt 18 tárgyalásból álló tárgyalás-sorozat eredményeként, az elhangzott észrevételek figyelembevételével készült el. A téma fontossága és az érdekelt felek nagy száma miatt az MSZH, az általános hazai szabványosítási gyakorlattól eltérően ezt tervezetként is megjelentette. A *Szabványügyi Közlöny* 1977. 12. számában meghirdették a szabványtervezetet, amely az MSZH-tól díjmentesen igényelhető és a felszólalásokat az MSZH-hoz egy példányban, 3 hónapon belül kellett benyújtani.

A tervezet 250 példányban jelent meg, amelyből 25-öt a szakbizottság tagjai kaptak meg, a többi pedig a meghirdetés révén állt az érdeklődők rendelkezésére. Tehát valójában a szabványtervezet Pintér állításával szemben nem „szűk körben terjesztett” volt. Könyvtárosaink éltek egyébként a hozzászólás lehetőségével. Ezek alapján készült el a hozzászólási jegyzőkönyv, amelyben minden beérkezett észrevétel, a szabványtervezet szövege szerint csoportosítva megjelent, a javaslattevőnek és a szakelőadónak az egyes észrevételekre adott válaszával együtt. Ezt valamennyi hozzászóló megkapta, akik még egy lehetőséget kaptak arra, hogy írásban már közölt érveiket elmondják az ún. felszólalási tárgyalás keretében 1977 novemberében. Ezek után került sor a szabványtervezet szabványkéziratként való előterjesztésére és jóváhagyására.

A megjelent szabványokról, kidolgozásuk nemzetközi háttéréről részben a javaslattevők, részben az alakulásukkal gyakorlatban foglalkozó szakértők, a szabványokat ismertető tanfolyamon oktatók többször írtak már. Ezeket az ismertetéseket Pintér László általában korrektnek minősíti, de a cikkeket későn írottaknak tartja, és a hazai katalógizáló társadalom „alultájékozottságának” okát valamiféle információ-visszatartásban látja. Igaz, a szabványokról (és nem is mindegyikről) csak a szabványok elkészülte után jelentek meg az írások, egyszerűen azért, mert hiteles ismertetés csak a már elkészültről, jóváhagyottról szólhat. Az, hogy a *Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom* (KDSZ) folyamatosan közölte a nemzetközi szabályzatokra és az új nemzeti (nyelvterületi) szabályzatokra vonatkozó cikkek adatait (sőt referátumait), és hogy a KDSZ alapján a cédu-laformájú gyorstájékoztató bármely könyvtár (szakértő) számára megrendelhető volt, aligha vitatható. Ezt azonban önmagában nem éreztük elégségesnek, és ha cikkek írására nem is futotta erőnkől (ez esetben a többszámot az összes javaslattevő nevében használhatjuk), arra törekedtünk, hogy az új szabványokhoz alapul veendő dokumentumok magyarul (lehetőleg jegyzetekkel vagy előszóval, kommentárral kiegészítve) még az új szabványok megjelenése előtt, a beleszólás, a véleményezés stádiumában minden érdeklődő számára rendelkezésre álljanak. Mégpedig:

- a „Párizsi Ajánlások” magyar fordítása, magyarázó jegyzetekkel megjelent a konferenciát követő évben³,
- a rövidített ISBD/M⁴ és a rövidített ISBD/S⁵ magyar szövege a magyar állásfoglalással 1975-ben jelent meg;
- az ISBD/M teljes szövegének – magyar előszóval kiegészített – hiteles magyar fordítását a KMK 1977-ben (de még az MSZ 3424/1–78 tervezetének megjelenése előtt) adta ki.⁶

A magyar előszó nemcsak az ISBD-k főbb jellemzőit és a nemzeti bevezetésükre akkor rendelkezésre álló jellemző adatokat ismertette, hanem foglalkozott a Könyvtári és Dokumentációs Szabványbizottság 1975-ös döntésével, a magyar szabványosítás új programjával és annak nemzetközi hátterével is.

Vagyis: az új szabványok közül elsőként kiadott MSZ 3424/1–78 tervezetének megjelenése előtt a szakszerű (és az intézményi érdekeket képviselő) vélemény⁷ kialakításhoz minden szükséges információ az érdeklődők számára rendelkezésre állt – magyarul és könnyen hozzáférhetően. Az együttgondolkodás elősegítése végett az MKE szervezésében e témáról több előadás hangzott el és így került sor a kérdés legilletékesebb szakértőjének, M. Gormannak budapesti meghívására és előadásának megrendezésére is. Amikor pedig az MSZ 3424/1–78 tanfolyami oktatása megkezdődött a KMK-ban, e tanfolyamok mind egyiken előadások hangzottak el az MSZ 3440-es szabványsorozat előkészületeiről is.

Pintér Lászlónak az ISBD-k és a gépesítés viszonyát kommentáló gondolatsora torzító. Az MSZ 3424/1–78 kidolgozójaként nem állítottam, hogy az ISBD-k alkalmazása a katalogizálás gépesítésének elengedhetetlen feltétele, vagy hogy az ISBD a különböző rendszerek inkompatibilitását megszüntető csodaszer. Az azonban igenis gyakran elismertelt meggyőződés, hogy:

- ha a fogalmakat egyértelműen és azonos módon definiáljuk (mint ezt az ISBD-k teszik), akkor ez lényegesen elősegíti mind az emberek (könyvtárosok), mind az ember és a gép, mind pedig a gépi rendszerek közötti kommunikációt;
- ha a leírás (sőt a tétel) nem egy struktúrátlan adathalmaz, hanem adatelemeire bontott, és ezek az elemek (jóllehet csak bizonyos korlátokkal) fel is ismerhetők, ez megkönnyíti feldolgozásukat;
- ha az adatelemelek nem izoláltak, hanem logikai összetartozásuk alapján csoportosítva vannak, ez további előnyöket jelent a bonyolultabb, hierarchikus felépítésű rekordokhoz való felhasználásban.

Lényegében ezek a meggondolások vezettek a besorolási adatok esetében is az adatelemelekre bontáshoz és az adatelemelek vizuális eszközökkel (tipografizálással, jelhasználat) való megkülönböztetéséhez is.

A kiút kereséséről

„Mielőbb be kell fejezni teljesen a szabványosítást” – írja Pintér László. Gondoljuk, hogy a katalogizálási szabványokat érti ez alatt, hiszen a könyvtári és dokumentációs

szabványok ennél sokkal szélesebb kört ölelnek fel. (Jelenleg 99 könyvtári és dokumentációs szabvány van, ebből 19 a katalogizálási szabvány.) A szabványosítási feladat nem alapvetően elhatárolt kérdés, hanem az élet a könyvtári gyakorlat által megkövetelt szükségszerűségekből adódó feladat. Ugyancsak hiányolja Pintér László az állóképek, hangfelvételek stb. leírási szabványait. Ilyen dokumentumok leírásával a korábbi szabványok nem foglalkoztak, hiszen ezek a dokumentumtípusok csak elvétve voltak jelen a könyvtárak állományában. Örömmel közölhetjük, hogy a hangfelvételek és a térképek bibliográfiai leírási szabványainak kidolgozása folyamatban van.

A most megalkotott szabványok kisebb korszerűsítésére, finomítására sor fog kerülni a gyakorlati alkalmazásuk során szerzett tapasztalatok alapján, a már említett rendszeres felülvizsgálat keretében, de ezek a változások nem érintik a rendszer lényegét.

„A teljesen kész szabványokat egykötetbe gyűjtve ki kell adni minél előbb.” – írja Pintér László. Ezzel egyetértünk és most már hírt adhatunk arról, hogy a katalogizálási szabványok kötetbe szerkesztésén dolgozunk, remélhetőleg 1987 első negyedében nyomdába kerül a könyvtári és dokumentációs szabványgyűjtemény első kötete, amely e szabványokat fogja tartalmazni. Jövőre várhatóan elkészül a második kötet, amely a transliterációs szabványt, valamint a bibliográfiai leírásban használt tipikus szavak rövidítéseit, időszaki kiadványok címrövidítését stb., tehát a kapcsolódó szabványokat tartalmazza.

Az új és a régi bibliográfiai feldolgozási szabványt összehasonlító „konkordancia szótár” összeállításának hasznosságával mélységesen egyetértünk (egy ilyen fejezettel a készülében lévő kézikönyv kiegészíthető lenne). Kevésbé értünk egyet azzal, hogy a már kész szabványok felett felesleges vitatkozni. A szabványok új kiadásainál az inkonzekvenciák javításához, a félreérthetően megfogalmazott szabályok pontosításához, végül a szabványok következetes alkalmazásához épp a szabványok tartalmára vonatkozó észrevételek jelentenének segítséget. A hetvenes évek első felében a *Könyvtári és Dokumentációs Szakbizottság* akkori irányítói, *Sebestyén Géza* és *Lázár Péter* egy nemzetközi szabványosítási szemle tanulmány készítése során vették számba a szabványok kidolgozásával megbízható új erőket. Valami hasonló, a szabványosítással foglalkozó szakértői gárda felfrissítését jelentő járulékos eredményt remélünk a szabványok érdemi elemzésétől mi is.

Legvégül: ha az új szabványok sokkoló hatásúak voltak, és ennek oka – mint ezt bizonyítottuk – nem a késedelmes tájékoztatás, sőt információvisszatartás volt (a Pintér László említette másik okot, az érdektelenséget szintén nincs okunk feltételezni), akkor valószínűsíthetően baj van az információk intézményes fogadásával. A kivezető út egyik lényeges feltételének tartjuk a katalogizálói munka rangjának emelését is. Ha a katalogizálói munkájának nem szerves része a saját munkájához szükséges szakirodalomban való rendszeres, lehetőleg naprakész tájékozódás, minden szabályzatfordítás, kommentár, cikk csak pusztába kiáltott (sóhajtott) szó marad.

JEGYZETEK

1. Példaként említhető: *SARKADY* Ida: megjegyzések a címleírási szabványhoz. In.: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve. 1953. 239–256.p.
2. *HORVÁTH* Magda: A címleírás alapjai. Bp., KMK, 1961.
3. A Párizsi Nemzetközi Katalogizálási Konferencia. A konferencia által elfogadott címleírási szabályok. Ford. M[olnár] Á[gnés]. In: Könyvtári Figyelő, 8.évf. 1962. 1.sz. 2–8.p.
4. Nemzetközileg egységes bibliográfiai leírás a monografikus kiadványok számára. Tömörített szöveg. Ford. Horváth Magda. + Fügedi Péterné: Magyar hozzászólás az ISBD/M-hez. In: Könyvtári Figyelő, 21.évf. 1975. 5.sz. 481–492.p.
5. Nemzetközileg egységes bibliográfiai leírás az időszaki kiadványok és sorozatok számára. Tömörített szöveg. Az ISBD/S rövidített változata. Ford. Horváth Magda. In: Könyvtári Figyelő, 21.évf. 1975. 6.sz. 591–600.p.
6. ISBD/M: a könyvek nemzetközi szabványos bibliográfiai leírása. Ford. Horváth Magda. Bp., KMK, 1977. (Fügedi Péternének a magyar kiadáshoz írott előszavával.)
7. Az intézményi állásfoglalásra (egyetlen) példaként: *KOVÁCS* Ilona – *BACZONI* Tamásné: Az International Standard Bibliographic Description (ISBD) és az MSZ 3424 összehasonlító elemzése. Bp., OSZK, 1972.

INGYENES MIKROSZÁMÍTÓGÉP-HASZNÁLAT a New York Public Library-ben. A könyvtár 81 fiókkönyvtára közül már 24-et láttak el Apple IIe mikroszámítógépekkel, amelyekhez színes monitorok, nyomtatók és több mint 100 féle programcsomag áll ingyenesen a használók rendelkezésére. A könyvtárosok szerint a gépeket leginkább szövegszerkesztésre, BASIC vagy Logo nyelvű programozásra és oktatási célú játékokra használják. (N. I.)

RÓLUNK ÍRTÁK. . . „A nagy könyvtárakról sok művelt ember is csak azt tudja, hogy vannak – járni nemigen mer oda (legfeljebb egy-egy fiókjába regényt kölcsönözni), használni meg még az sem tudja igazán, akit a könyvtárosok modora el nem riaszt.” (Németh László: Ha én miniszter lennék. = Valóság. 1986. 6.sz. 8.p.) (K. D.)